

Ideologický čtverec a diskurzivní strategie

ZUR522 Náboženství a religiozita v českých médiích optikou kritické diskurzivní analýzy

HW z minula

- ▶ soustředte se na konstitutivní funkci diskurzu, tedy na to,
 - ▶ jaké subjekty v něm promlouvají?, jaké subjekty jsou opomenuty?, jaké jsou jejich vzájemné vztahy?
 - ▶ jaké objekty jsou textem konstruovány?, jaké události/jevy/stavy/souvislosti jsou komentovány a jak (z perspektivy koho)?
- ▶ zkuste ve vztahu ke zkoumanému textu promyslet, proč hovoříme o diskurzu jako o sociální praxi
 - ▶ jaké jsou textem prosazované hodnoty, čím jsou obhájeny, kdo je podle autora dodržuje, kdo ne a proč?
 - ▶ jaké jsou potencionální ideologické efekty diskurzu?

Mimochodem: psaní analýzy, hierarchie jednotlivých kroků

- ▶ ideologický čtverec (van Dijk) nebo pravidla diskurzu (Fairclough)
= rámec analýzy (top)
- ▶ diskurzivní strategie = mechanismy diskurzu, které formují, tj. potvrzují nebo přepisují, dosavadní významové struktury
 - ▶ sjednocování – fragmentace
 - ▶ foregrounding – backgrounding
 - ▶ legitimizace – delegitimizace
- ▶ dílčí roviny a nástroje pro zachycení diskurzivních strategií (podrobněji další slide)
 - ▶ makrosociologická analýza
 - ▶ mikrosociologická analýza
 - ▶ makrolingvistická analýza
 - ▶ mikrolingvistická analýza (down)

Mimochodem: dílčí roviny a nástroje pro zachycení diskurzivních strategií

- ▶ mikrolingvistická analýza
 - ▶ rovina lexikální, hlavní nástroje: volba a význam slov, metafory a metonymie
 - ▶ rovina gramatická, hlavní nástroje: tranzitivita (nominalizace, pasivizace), modalita
- ▶ makrolingvistická analýza
 - ▶ rovina koheze, koherence, uspořádání, hlavní nástroje: slovosled, vztahy vět, uspořádání textu, argumenty
 - ▶ rovina intertextuální, nástroje: intertextualita (reprezentace diskurzu, presupozice), interdiskurzivita (styly, žánry)
- ▶ mikrosociologická analýza
 - ▶ nástroje: paratextové informace (kde – médium, rubrika, strana etc., kdy – datum zveřejnění, aktualizace, kým byl napsán – novinář, tisková agentura, externista etc.)
 - ▶ zjistit si dodatečně, ale v návaznosti na toto další info o producentovi a předpokládaných recipientech textu, podle toho rekonstruovat diskurzivní komunitu
- ▶ makrosociologická analýza
 - ▶ nástroje: systémy vědění, sociální identity, sociální vztahy
 - ▶ zjistit si dodatečně, ale v návaznosti na toto další info o události/diskutovaném problému (např. migrační krize, ekonomická krize v Řecku, pravicový extremismus v ČR,... = komplexní archiv/systém vědění, sociální, kulturní, ekonomický, politický kontext)

Ideologie

- ▶ naturalizace selektivního vnímání, záměna sociální a materiální reality
- ▶ ideologie: **význam ve službě moci** (Thompson 1990)
 - ▶ „studovat ideologii znamená studovat způsoby, jak symbolické formy systematicky přispívají k vytváření dominantních mocenských struktur ve společnosti“
 - ▶ osy asymetrie: třída, rasa, gender; věk, vzdělání, náboženství, ...
- ▶ negativní definice ideologie: ideologii je neadekvátní chápat
 - ▶ jako sociální cement (sjednocuje – vylučuje)
 - ▶ jako osobní/individuální přesvědčení (jedinec a sociální skupiny)
 - ▶ jako inherentní vlastnost textu/symbolických forem (texty - sociální užití textů)
 - ▶ výlučně ve vztahu k institucím státu (sociální instituce: média)
- ▶ ▶ jako iluzi, převrácený obraz reálného (materiální – sociální realita)

Ideologický čtverec

- ▶ binární opozice: my vs. oni
- ▶ ideologický čtverec
 - ▶ zdůraznit naše dobré vlastnosti/jednání
 - ▶ zdůraznit jejich špatné vlastnosti/jednání
 - ▶ marginalizovat (mitigate) naše špatné vlastnosti/jednání
 - ▶ marginalizovat jejich dobré vlastnosti/jednání
- ▶ různé způsoby realizace čtverce: komunikační funkce textu
 - ▶ negativní kampaň
 - ▶ pozitivní kampaň

Rekonstruování ideologického čtverce

- ▶ CDA je kvalitativní analýza textu
- ▶ analytik potřebuje ve svém rozboru poukázat na to, co se děje + demonstrovat, jak se to děje
- ▶ rekonstruování ideologického čtverce nestačí pojmout jako výčet lidí, jejich vlastností a činností
- ▶ je potřeba ukázat, jak se skupiny formují, jak probíhá přisuzování vlastností, činností a jejich hodnocení
- ▶ klíčové je určit základní osu mocenské asymetrie a rozebrat diskurzivní strategie k ní přidružené

Vytváření základní osy mocenské asymetrie

- ▶ diskurzivní společenství (Gee), imaginární společenství (Anderson)
 - ▶ konstruování opozice: my vs. oni
 - ▶ falešné dilema x zpravodajské hodnoty (kontrast, srozumitelnost)
 - ▶ dynamické formování skupin (↑ osy asymetrie: co koho sjednocuje, co koho od koho distancuje)
 - ▶ hierarchie uvnitř skupiny my: mluvčí, „jádro“, napravitelní hříšníci
 - ▶ hierarchie uvnitř skupiny oni:
 - ▶ zjevné nepřátelé (hlavní osa asymetrie), ti, kteří dosud nepochopili, naši nenapravitelní hříšníci
 - ▶ pokud chybí, zvážit v návaznosti na obeznámenost s kontextem důvody takové absence (neexistuje?, je zanedbatelná?, je umlčena?, nechce promlouvat?)
 - ▶ nestabilita významu (discourse: fluid, elusive,
 - ▶ ambivalent)
-

Příklady: ideologický čtverec

- ▶ Za křesťanství zelenější

<http://denikreferendum.cz/clanek/27386-za-krestanstvi-zelenejsi>

- ▶ Papež František, opak Zemana, vyzývá mladé lidi: Křičte! Nenechte se umlčet

<https://nazory.aktualne.cz/komentare/papez-frantisek-opak-zemana-vyzyva-mlade-lidi-kricte/r~4a07483230dd11e88560ac1f6b220ee8/>

- ▶ Svatováclavské kázání 2017

<http://www.dominikduka.cz/kazaniK/svatovaclavske-kazani-2017/>

Precizování osy mocenské asymetrie

- ▶ diskurzivní strategie výčtově
 - ▶ sjednocování - fragmentace
 - ▶ foregrounding – backgrounding
 - ▶ legitimizace – delegitimizace
- ▶ diskurzivní strategie jako vnitřní mechanismy diskurzu, mnohoúrovňová podpora určitého sdělení
- ▶ inspirace:
 - ▶ „Diskurs, to jsou prvky nebo **taktické bloky v poli silových vztahů**; uvnitř jedné a téže strategie mohou existovat rozdíly, dokonce i rozpory; naopak mohou beze změny formy obíhat mezi protikladnými strategiemi.“ (Foucault 1999, s. 119)
 - ▶ „Variations in interpretation are not an obstacle; they are rather the fact with which one starts.“ (Culler 1981: 124)

Příklad: diskurzivní strategie

- ▶ Za křesťanství zelenější <http://denikreferendum.cz/clanek/27386-za-krestanstvi-zelenejsi>
- ▶ Papež František, opak Zemana, vyzývá mladé lidi: Křičte! Nenechte se umlčet <https://nazory.aktualne.cz/komentare/papez-frantisek-opak-zemana-vyzyva-mlade-lidi-kricte/r~4a07483230dd11e88560ac1f6b220ee8/>
- ▶ Svatováclavské kázání 2017 <http://www.dominikduka.cz/kazaniK/svatovaclavske-kazani-2017/>

Literatura

- ▶ Andersen, Niels Åkerstrøm. 2003. *Discursive analytical strategies: understanding Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. Bristol: The Policy Press.
- ▶ Baker, Paul – Ellece, Sibonia. 2011. *Key terms in discourse analysis*. New York: Continuum.
- ▶ Culler, Jonathan. 1981. *The Pursuit of Signs*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- ▶ Fairclough, Norman. 1995. *Media discourse*. London: Hodder Arnold.
- ▶ Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- ▶ Fowler, John. 1991. *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London and New York: Routledge.
- ▶ Gee, James Paul. 2005. *An introduction to discourse analysis: theory and method*. New York: Routledge.
- ▶ Foucault, Michel. 2002. *Archeologie vědění*. Praha: Hermann a synové.
- ▶ Foucault, Michel. 1999. *Dějiny sexuality. I., Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové.
- ▶ Mills, Sara. 1997. *Discourse*. London: Routledge.
- ▶ Richardson, John E. 2007. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- ▶ Thompson, John B. 1990. *Ideology and modern culture: critical social theory in the era of mass communication*. Cambridge: Polity Press.
- ▶ Thompson, John B. 2004. *Média a modernita: sociální teorie médií*. Praha: Karolinum.
- ▶ van Dijk, T. A. 1991. *Racism and the Press*. London: Routledge.
- ▶ van Dijk, Teun A. 2002. „Multidisciplinary CDA: a plea for diversity“. In Wodak, Ruth – Meyer, Michael (eds.). 2002. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications, pp. 95-120.